





VINNARE OCH FÖRLORARE I SVENSK NATUR

FOTO: NATURFOTOGRAFERNA/N • TEXT: HENRIK EKMAN/N

Forskarna är alltmer eniga. Vi lever i det sjätte massutdöendets tid. Senaste gången var för 66 miljoner år sedan när dinosaurierna försvann. Då var det ett asteroidnedslag. Idag är det vi själva som är orsaken. Så mycket som en miljon arter riskerar att försvinna.

I Sverige är flera tusen arter rödlistade, det vill säga i någon grad hotade.

Samtidigt har många arter tagit en rungande revansch. I våra skogar strövar åter stora rovdjur. Över vattnen svävar havsörnen och vid kusterna vilar sälarna åter på sina gamla kobbar.

Bilden är motsägelsefull, men det finns ett mönster. De djur som jagades till utrotningens gräns kommer igen när vi slutar förfölja dem. De som förgiftades repar sig när kemikalierna inte längre får användas.

Men de arter som har kräsna krav på sin miljö, specialisterna som behöver gamla skogar eller slätterängar, de har det fortsatt svårt.

Med projektet *Vinnare och förlorare i svensk natur* vill Föreningen Naturfotograferna uppmärksamma de globala och inhemska hoten mot naturen och hur de påverkar våra vilda djur. ■

Kronhjort

Kronhjorten var precis som älgen nära att utrotas i början av 1800-talet när Gustav III släppte jakten fri. En spillra räddades i Skåne, men stammen tilläts aldrig att växa sig stor. Kronhjorten gör alltför stor skada på gran-skogen, ansåg markägarna. Men med hjälp av utplanteringar uppåt landet kunde arten erövra allt större områden och idag finns det fast förekomst av kronhjort i alla län utom Norrbotten och Gotland. Senast uppskattades stammen till mellan 10 000 och 13 000 djur.

Foto: Jarl von Scheele/N



Fjällräv

I Skandinavien är fjällräven anpassad till fjälllämnelns cykler. Den behöver goda lämmelår med jämna mellanrum för att föda upp en kull ungar. Men sådana cykler med överflöd av smågnagare har blivit alltmer ovanliga. Om vintern snyltade fjällräven gärna på vargens slagna renar men idag tillåts inga vargar i de svenska fjällen. Därför stödutfodras fjällrävarna numera, vilket gett stammen ett uppsving. Ett orosmoln är dock den större släktingen rödräven som börjat utvidga sina domäner mot fjällen. Den kan bli en övermäktig konkurrent.

Foto: Magnus Martinsson/N



Utter

Uttern är efter järvan vårt största mårddjur. Den förföljdes i gamla tider och drabbades sedan hårt av miljögiften PCB. Utterns återkomst har tagit längre tid, särskilt i skärgården, men gradvis fylls reviren i skärgårdar, åar och sjöar med utter igen. När stammen växt har det blivit vanligare att uttrar blir påkörda och dödade. En förklaring är att det under många broar inte finns någon landremsa för uttrar på vandring. Hellre än att simma väljer de då att gå upp på vägen. Därför pågår ett arbete med att bygga särskilda utterpassager under broarna.

Foto: Niclas Ahlberg/N



Vitryggig hackspett

Den vitryggiga hackspetten lever på skalbaggs-larver i murkna lövträd. Favoritmiljön är lövbrännor, där skogen brunnit och en generation av aspar och sälgar växt upp, åldrats och dött. Den miljön är ytterst ovanlig idag, och vitryggen blev också allt sällsyntare och dog nästan ut helt i Sverige. Men ambitiösa räddningsförsök av både ideella naturvårdare och skogsbolag, med regelbundna utsättningar av fåglar uppfödda i bur, har vänt utvecklingen. Det ser ljusare ut, särskilt som vitryggiga hackspettar flyttat in från Finland på senare tid.

Foto: Staffan Widstrand/N

Höger sida, övre:

Gråsäl

Gråsälen var på väg att försvinna ur vår fauna för femtio år sedan. Forskarna kunde slå fast att klorerade organiska miljögifter låg bakom. PCB och DDT skadade sälhonoras livmoder så att åtta sälhonor av tio var sterila. Gråsälarna i Östersjön hade 5-10 gånger högre halter av gifter i späcket än sälarna på Västkusten. Idag är gifterna förbjudna och man uppskattar att Östersjön har cirka 12 000 gråsäl. Hur många som håller till i Sverige är svårt att säga eftersom de rör sig runt i hela vårt innanhav. I takt med att sälarna blivit fler har konflikten med yrkesfisket hårdnat och begränsad jakt är numera tillåten.

Foto: Isabella Chowra/N



Klockgroda

En gång i tiden var klockgrodan allmän i Skånes vattenrika landskap. När våtmarkerna dikades ut för att bli jordbruksmark försvann den mer och mer. För 60 år sedan var den helt borta. Med början på 1980-talet inleddes en räddningskampanj. Våtmarker återställdes och ett stort antal klockgrodor med danskt ursprung sattes ut på platser där arten funnits tidigare. Idag kan man åter höra det typiska spellätet som påminner om avlägsna kyrkklockor och som gett arten dess namn. Särskilt i Sjöbo, Tomelilla och Ystad kommuner. Och på rödlistan klassas klockgrodan nu åter som livskraftig. Foto: Nicklas Wijkmark/N

Höger sida, nedre:

Ål

Fångsterna av ål i Östersjön har minskat dramatiskt de senaste 50 åren. Att ålen är hotad vet vi, men inte riktigt varför. Och vi vet också att den leker i Sargassohavet, nordost om Kuba och Bahamas. Men hur tar sig ålarna tillbaka dit från Europa? Nyligen fick vi en del av svaret. En internationell grupp forskare som satt sändare på hundratals ålar fann att de simmade mot lekplatserna längs skilda stråk och på olika djup, i snitt 20 km per dygn, för att först stråla samman vid Azorerna. På vägen dit åts hälften upp av predatorer. Överlevarna ska sedan ta sig vidare till lekplatserna på andra sidan Atlanten. Men hur detta går till är fortfarande höljt i dunkel. Och ingen har någonsin sett en fullvuxen ål i Sargassohavet. Foto: Magnus Lundgren/N





Järv

Järven hör fjällen till men finns idag även i skogslandet i Värmland, Dalarna, Hälsingland och norrut. Förr i tiden var det skottpengar på järv och i mitten på 1900-talet var den nästan utrotad. När den fridlystes 1969 fanns det mindre än hundra djur kvar. Idag beräknar man att det finns närmare 700 järvar i landet. Ytterst sällan ger sig järvar ut på långvandringar ner i mellansvenska bygder men har på senare tid siktats ända ner i Södermanland. På vårvintern kan järven jaga ren på skaren, annars har den svårt att slå stora byten. Om vintern är den anpassad till småvilt och skogsfågel eller att snylta på rester från vargens måltider. Foto: Tomas Lundquist/N



Vanlig groda

Flera av våra groddjur är sällsynta och har drabbats hårt av landskapets omvandling i modern tid. Den vanliga grodan gör visserligen ännu skäl för sitt namn men har också missgynnats av utdikningarna. För sin lek är den beroende av vatten fria från fisk och kräftor. Där kan honans 1500–3000 ägg kläckas till yngel och utvecklas till små grodor i trygg miljö. Den vanliga grodan har annars inte särskilt kräsna krav på sin miljö. Den är också hårdig och lever i alla möjliga naturtyper, även högt upp i Norrland. Den saknas dock på Öland och Gotland. Foto: Patrik Olofsson/N



Lodjur

Likt andra stora rovdjur förföljdes lodjuret intensivt i äldre tider. När det fridlystes 1928 fanns bara en spillra kvar i gränstrakterna mellan Jämtland och Västerbotten. Efter fredningen började en återhämtning som tog fart när favoritbytet rådjuret ökade nästan explosionsartat under andra halvan av förra seklet. Fler lodjur i markerna väckte motstånd hos jägarna som ogillade konkurrensen. Men än hårdare var konflikten med rennäringen.

Idag finns cirka tusen lodjur i Sverige, efter en avsiktlig minskning under de allra senaste åren för att begränsa motsättningarna.

Foto: Fatima Boukarchid/N



Brushane

När betande djur höll växtligheten kort på södra Sveriges strandängar var det flera nordliga vadarfåglar som även häckade i söder. Brushanen var en av dem. Men när betet upphörde och markerna växte igen tackade den för sig. Idag får vi åka upp till norrländska myrar för att se brushanarna utföra sitt stumma arenaspel, iförda sina engelska domarperuker i varierande kulörer. Men även här har det skett en betydande minskning av antalet. Kanske till och med en halvering under de senaste decennierna. Foto: Brutus Östling/N

Korp

Flera arter som sågs som ödemarcksfåglar har på några decennier ökat kraftigt och börjat leva i vår närhet. Korpen hör till dem. Antalet korpar har fyrdubblats de senaste femtio åren, men framför allt har korpen koloniserat hela södra Sverige. Idag hörs det klangfulla lätet från Skåne till övre Norrland. Något som gav skjuts åt ökningen var 1970-talets växande älgstam. Fler skjutna djur innebar mer slaktrester i skogen under jakten. Till det kom allt mer trafikdödat vilt i takt med att rådjur och andra viltarter ökade.
Foto: Göran Ekström/N



Stare

Staren bygger bo i ihåliga träd och vill ha kort gräs där den kan kila omkring och leta larver. Så har den också sitt ursprung på stäppen. I äldre tider fanns det betande djur på alla gårdar och stararna hittade lämpliga häckningsplatser överallt. När jordbrukets rationaliserades lades små gårdar ner och deras hagar planterades med skog, medan andra gårdar slutade att ha djur. Båda alternativen passade staren illa. På femtio år har antalet mer än halverats. Vi kan hjälpa dem med holkar men det måste också finnas lämpliga gräsmarker i närheten.
Foto: Thomas Jågas/N



Storskarv

För fyrtio år sedan var storskarven en ovanlig fågel i Sverige. Men nere i Europa ökade arten kraftigt och expansionen nådde även Sverige. Första kolonin hittades i Kalmarsund. Därifrån spred sig skarvarna längs våra kuster. På 90-talet koloniserades Stockholms skärgård. Efter tio år fanns där 26 kolonier med över femtusen bon. Skarvarna har även spritt sig till sjöar inåt land. Nu har ökningen stagnerat och mycket tyder på att det beror på att havsörnen upptäckt vilket skafferi skarvkolonierna är.
Foto: Thomas Andersson/N





Trana

Tranan är ingen ödemarksfågel längre. Den lever mitt ibland oss och häckar i minsta vassvik. Antalet deltagare i trandansen vid Hornborgasjön bara växer. Den 3 april 2019 räknade man in 27 300 tranor. Ökningen skapar dilemman för naturvården. Tranorna tar många ägg, även av ovanliga arter, när de kliver runt i fågelsjöarna. Och på Öland och Gotland finns det tranor som specialiserat sig på orkidéknölar. De många tranorna har också på sina håll blivit ett bekymmer för bönderna.

Foto: Johannes Rydström/N



Grågås

Grågåsen var ytterst nära att utrotas på grund av jakt. Efter fridlysningen för mer än hundra år sedan tog det lång tid innan den kom tillbaka. Idag är det den gås vi ser oftast ute i det sydsvenska landskapet. Att stammen exploderat på senare år, beror förmodligen framför allt på förändringar inom jordbruket. Med höstsådda grödor som blivit vanligare både här och på kontinenten finns det gott om späd grönska på åkrarna som gässen kan äta under senhöst och vinter. Fler gäss överlever vintern och kan häcka följande vår. Idag uppskattas stammen till 70 000 par.

Foto: Jan Grahn/N



Sångsvan

Från skygg ödemarksfågel i norr till vanlig syn runt södra Sveriges tätorter – sångsvanen har gjort en märklig resa på femtio år. På sjuttioalet fanns det kanske 100 par i landet, idag 8 500. Mest beror det på att vi lämnat den i fred. Förr jagades svanarna intensivt. Nu bjuder bönderna sångsvanen på mer mat om vintern när de odlar höstvet, samtidigt som den kan beta i skydd mot räven ute på de allt större åkrarna.

Foto: Janos Jurka/N

Föreningen Naturfotograferna /N

samlar några av Sveriges främsta naturfotografer, alla med ett uttalat natur- och miljöengagemang. I föreningens stadgar står bland annat att man som medlem ska "verka för en sund och ärlig naturfotografering som gagnar naturskyddet." Den samlade kompetensen inom fotografi och miljökunskande är stor. Många har naturfoto och/eller naturvård helt eller delvis som sitt yrke. www.naturfotograferna.se